

Kuka kertoisi hänen syntymänsä tavan?

Augustinuksen joulusaarnat – apofaattista teologiaa vai sakramentaalista jumalapuhetta?

AUGUSTINUKSEN JOULUPÄIVÄN SAARNAT

Augustinuksen säilyneiden saarnojen korpuksessa on joukko kirkkovuoden liturgiisiin juhliin liittyviä saarnoja (*sermones ad populum*). Yksi juhlista on joulupäivän juhla, jota Hippossa vietettiin joulu-kuun 25. päivänä.¹ Säilyneitä joulupäivän saarnoja ovat saarnat 184–196, 369 ja 370, yhteensä viisitoista saarnaa.² Joulupäivän saarnat ovat siis suhteellisen hyvin edustettuina koko säilyneessä saarnakorpuksessa, joka kattaa kymmenisen prosenttia kaikista Augustinuksen pitämistä saarnoista. Tässä artikkelissa tarkastelen joulusaarnojen fundamentaaliteologiaa: miten Augustinus hahmottaa joulusaar- noissaan Jumalasta puhumisen rajoja ja perusteita ja miten hän ohjaa kuulijansa suhtautumaan joulun salaisuuden näkyvään todellisuuteen, Kristuksen ihmisyyteen ja inhimilliseen kieleen.

Joulusaarnat ovat erityislaatuisia Augustinuk- sen saarnojen joukossa erityisesti siksi, että ne ovat varsin lyhyitä, tekstinä keskimäärin 700–800 sanan mittaisia. Joulupäivän saarnan lyhyteen viittaa Augustinus kerran itsekin: ”Koska tänään on suuri juhlapäivä, ja valoisa aikka on niin vähän, riittä- kööt nämä lyhyet sanat.”³ Jotkut tutkijat katsovat, että joulupäivän saarnojen lyhyys saattaa johtua tekstitraditiosta: säilyneet saarnatestit olisivat siis vain tyypistettyjä tiivistelmiä alun perin laveammista joulupäivän puheista.⁴ Toisaalta säilyneissä joulu-

päivän saarnateksteissä on uusimmissa tutkimuk- sissa osoitettu olevan varsin selvä ja koherentti ra- kenne, mikä puolestaan viittaisi siihen, että saarnat ovat olennaisesti sanamuodoltaan sellaisia kuin ne 400-luvun taitteessa on kuultu.⁵

-
- 1 Augustinus pitää selvänä, että kristikunta kaikkialla juh- lii Herran syntymän päivää samoin kuin loppiaista, ja hän arvostelee donatolaisia siitä, etteivät nämä juhli lop- piaista lainkaan. Saarna 202, 2. Lisäksi Augustinus tun- tuu ajattelevan, että Kristuksen syntymän juhlan sijoittu- minen joulukuun loppuun talvipäivän seisauksen aikaan ei ole vain kirkollinen konventio tai edes apologeettinen vastine Voittamattoman Auringon juhalle (*dies solis in- victi*), vaan että Jeesus on todella syntynyt Betlehemissä vuoden lyhimpänä päivänä. Drobner 2009; Klöckener 2012, 153–154.
 - 2 Jotkut tutkijat pitävät myös saarnaa 196A joulupäivän saarnana, ks. Margoni-Kögler 2010, 49–52; vrt. Drobner 2003, 40. Augustinuksen saarnakorpuksessa on säilynyt myös kaksi myöhempää epäaitoa saarnaa (saarnat 371 ja 372), joita ei tarkastella tässä artikkelissa.
 - 3 Saarna 196A.3.
 - 4 Drobner 2012, 101–102. Ks. kuitenkin van Neerin ana- lyytit joulusaarnojen harkitusta dispositiosta ja kielestä (esim. 2014a, 97: ”the structure and argument of these sermons are clearly formulated and well considered”). Niiden pohjalta on vaikea kuvitella, että joulusaarnat ny- kyisessä asussaan olisivat voimakkaasti editoituja lyhen- nelmiä. Valtakunnan itäisestä osasta tunnetaan suurin piirtein Augustinuksen aikalainen Kyros Panopolislai- nen, jonka ainoa tunnettu joulusaarna on vain kolmen rivin mittainen, apofaattista joulumystiikkaa aidoim- millaan. Kyroksesta ks. van der Horst 2012, 200–201 ja Baldwin 1982. Kiitän viitteestä Majjastina Kahlosta.
 - 5 Van Neer 2013; 2014a; 2014b.

Saarnojen lyhyteen liittyy myös kysymys niiden kuulijakunnasta. On arveltu, että joulupäivänä pidettyjen saarnojen lyhyys johtuu siitä, että kuulijoiden joukossa oli normaalia enemmän sellaisia ihmisiä, jotka eivät olleet tottuneet kuulemaan Augustinuksen pitkiä saarnoja. Augustinus itse mainitsee eräässä joulusaarnassaan, miten jumalanpalvelukseen on kokoontunut (tavallista enemmän?) osanottajia: ”Huomaan, että täällä on juhlapyhän takia paljon väkeä.”⁶ Pierre-Marie Hombert on kuitenkin huomauttanut, että lyhydestään huolimatta joulusaarnat eivät ole tyyliltään tai sisällöltään yksinkertaisia eivätkä aliarvioi kuulijoiden ymmärrystä ja raamatuntuntemusta.⁷ Päinvastoin joulupäivän saarnoissa Augustinus tietoisesti pyrki tiiviiseen ja rikkaaseen kielelliseen ilmaisuun, jonka avulla hän johdattaa kuulijakuntansa seikkaperäiseen kristologiseen ja trinitaariseen teologiaan.⁸ Augustinuksen joulusaarnoista ei löydy herttaisen arkisia sovelluksia joulukiireiden välttämiseksi ja lepäämisen tärkeydestä, vaan ne edellyttävät kuulijoiltaan astetta syvällisempää Raamatun tekstin ja kristillisen dogman tuntemusta.

Kolmas viime aikoina joulusaarnojen tutkimuksessa esiin nostettu kysymys liittyy Augustinuksen käyttämään raamattuaineistoon. Oliko 400-luvun Hippossa jo vakiintunut joulupäivän lektionaari? Näyttää siltä, että jo Augustinuksen aikana jouluisin luettiin jumalanpalveluksessa samoja evankeliumitekstejä kuin nykyään. Michael Margoni-Köglerin mukaan joulupäivän lukukappaleita Hippossa olivat ainakin seuraavat tekstit:⁹ Vanhan testamentin tekstinä Jesaja 7:14, epistolatekstinä Filippiläiskirjeen jakeet 2:6–8 (ehkä myös Roomalaiskirjeen kohdat 5:1–5 ja 13:12–23), psalmitekstinä Psalmi 85 (todennäköisesti myös psalmit 95 ja 19) sekä evankeliumiteksteinä Luukas 2, Matteus 1:18–25, ehkä myös Johannes 1:1–18.

Margoni-Köglerin metodi on varsin tiukka, sillä hän hyväksyy jumalanpalveluksen aidoiksi lektioiksi vain tekstit, joihin Augustinus saarnassa viittaa sanomalla, että ne on luettu kuulijoille ennen saarnaa. Augustinus kuitenkin käyttää runsasta raamatunkohtien valikoimaa eikä tietenkään ole sidottu saarnaamaan vain lektorin lukemista jakeista. Niinpä esimerkiksi psalmiteksti ”aurinko nousee

kuin sulhanen hääteltästäan, kuin sankari riemukkaana juoksemaan rataansa” (Ps. 19:6–7) ja Johanneksen evankeliumin prologi ovat Augustinukselle ratkaisevan tärkeitä inkarnaatiota kuvaavia raamatunkohtia, vaikka ei olekaan täyttä varmuutta siitä, olivatko ne varsinaisesti joulupäivän jumalanpalveluksen lukukappaleita. Ei myöskään tiedetä, vietettiinkö joulupäivänä jo Augustinuksen aikana useita jumalanpalveluksia. Ilmeisesti ainakin jouluyön messun viettäminen on myöhäisempää perinnettä.

Siinä missä joulupäivän liturgisen tekstiaineksen määrittäminen on vielä mahdollista, saarnojen ajoitukseen liittyvissä kysymyksissä on viime vuosina ajautettu umpikujaan. Joulusaarnoissa ei yksinkertaisesti ole ulkoisia ajoitusperusteita, ellei sellaiseksi lasketa saarnan 196 poikkeuksellista lopetusta, jossa piispa korostaa virkansa auktoriteettia – mistä voidaan päätellä, että saarna on pidetty Augustinuksen piispanvihkimyksen (396/7) jälkeen. Pidän tässä suhteessa Hubertus Drobnerin kriittistä metodia saarnojen ajoittamisesta yleensä ja joulusaarnoista erityisesti varsin vakuuttavana.¹⁰ Joulusaarnoista ei siis ole kronologisen tutkimuksen tai Augustinuksen inkarnaatioteologian kehityksen tutkimuksen materiaaliksi.¹¹

VOIKO JUMALAN SYNTYMÄSTÄ PUHUA?

Paul van Geestin tutkimus *The Incomprehensibility of God: Augustine as a Negative Theologian* (2011) kuvaa Augustinuksen teologian yllättävässä valossa. Van Geestin mukaan Augustinuksen teologisen ajattelun ytimessä ei olisikaan halu päästä ymmärtämään ja näkemään Jumalan olemusta vaan päinvastoin pyrkimys varjella Jumalan olemuksen lopullinen käsittämättömyys (incomprehensibility). Van Geestin projektin keskeisenä tavoitteena on siis osoittaa, miten Augustinuksen teologisessa ajattelussa on katafaattisen jumalapuheen rinnalla, ja kenties jopa sitä tärkeämpänä, eräänlainen apofaattinen ydin, jossa Jumala voidaan kyllä mieltää läheiseksi mutta silti täysin käsittämättömäksi. Monisanaiset puheet Jumalasta osoittavat van Geestin mukaan, että Augustinuksen on vaikea tai mahdoton puhua Jumalasta. Teoksensa johdannossa van Geest haastaa lukijaa sijoittamaan Augustinuksen jälkimodernin skepsiksen kanssakul-

kijaksi.¹² Teoksensa päätteeksi Van Geest summaa tuloksensa:

On totta, että apofasis on Augustinuksen 'teologian' [sic!] sydän. Hänen teologiansa olennainen sävy katoaa, jos unohtetaan, että aina kun Augustinus käsittelee suuria teologisia teemoja, niiden mukana kulkee varoituksia tällaisen diskurssin suhteellisuudesta. Jokainen yritys puhua Jumalasta temaattisesti oli todellisuudessa vain yritys pysyä hänestä vaiti. Augustinus ei antanut lopullisia vastauksia siihen, kuka Jumala on. – – Myös hänen teoksissaan apofasis pysyy läsnä teologian sydämessä.¹³

Van Geestin tutkimus on tavoitteiltaan kunnianhimoisen ja kysymyksenasettelussaan kokonaisvaltainen. Yhdessä artikkelissa ei ole mielekästä eikä mahdollista analysoida ja kritisoida sitä yksityiskohtaisesti.¹⁴ Sen sijaan haluan testata van Geestin yleisluontoista väitettä Augustinuksen teologian apofaattisesta ytimestä joulusaarnojen avulla. Van Geest pitää myös näitä tekstejä evidenssinä Augustinuksen negatiivisesta teologiasta, jonka mukaan inkarnaatio on yhtä käsittämätön kuin Jumalan olemus ja toiminta kaikkina.¹⁵ Van Geestin laaja hanke toimii siis eräänlaisena stimulusena tarkastella seuraavia kysymyksiä: Miten Hippon piispa puhuu yhtäältä inkarnaatiosta ja toisaalta Isän ja Pojan ikuisesta suhteesta ("synnyttää", *generare* – "syntyy", *gignere*)? Esiintyykö joulusaarnoissa vahva apofaattinen "ydin", joka suhteellistaisi Augustinuksen kuvauksia ja teologiaa Jumalan syntymästä? Onko inkarnaatio luonteeltaan viime kädessä käsittämätön tapahtuma? Onko inkarnaatiolla ja inhimillisellä kielellä jokin suhde?

On kiistämätöntä, että van Geestin kirjan teologista kieltä koskevilla kohdilla on jonkinlainen pohja Augustinuksen ajattelussa. Kielen merkit ja inhimillinen puhe ovat sisäiseen ja muuttumattomaan jumalalliseen todellisuuteen verrattuna ontologisesti alempiarvoisia; parhaimmillaan ymmärryksen johtavia ja asioihin (*res*) riittävästi viitattavia merkkejä (*signa*), pahimmillaan totuutta vääristävää ja pimentävää valhetta tai joutavaa äänten kohinaa. Ei tarvitse pitkään tutustua Augustinuksen kieliteoriaan ja platonistisesti virittyneeseen teologiaan havaitakseen, että kielen ja merkityksen teori-

assa Augustinus – ainakin varsin usein – suhtautuu skeptisesti puheen, kielen ja retoriikan asemaan Jumalan totuuksien avaajana ja jakajana.¹⁶ Näkemys muuttuu kuitenkin ratkaisevasti, kun seuraa Augustinuksen käytäntöä puhua Jumalan olemuksesta ja totuudesta. Teologiaa ja totuutta ei "tehdä" (*veritatem facere*) vaikenemalla ja mykistymällä, vaan päinvastoin puhumalla – ja saarnaamalla.¹⁷

Esitän seuraavassa, että vastoin van Geestin keskeistä väitettä Augustinuksen joulusaarnat 1) perustavat tarkan ja ymmärrettävän jumalapuheen Kristuksen inkarnaatioon, 2) liittävät toisiinsa inhimillisen kielen ja Jumalan syntymän ihmiseksi, 3) ohjaavat kuulijat tarttumaan lihassa asuvaan Juma-

6 Saarna 196.4.

7 Lyhydestä esimerkiksi Dupont 2012, 359 ja Hombert 2012, 326. Hombert ehdottaa, että joulun tavallista runsaampi kuulijakunta oli syynä siihen, että Augustinus latasi joulusaarnat täyteen tiivistä kristologista ja trinitaarista dogmaattista katekeesia.

8 Klöckener 2012, 156.

9 Margoni-Kögler 2010, 70.

10 Drobner 2003, 42–45; 2004.

11 Ks. Dupont 2012, 371.

12 Van Geest 2011, 7–19. Vrt. Caryn jako kahteen apofaattisen teologian versioon, joista edellinen on "itäistä" ja "vahvaa", jälkimmäinen augustinolaista ja "heikkoja". Caryn 2008, 188–191.

13 Van Geest 2011, 227.

14 Ks. Caryn (2012) ansiokas ja kriittinen arvio van Geestin analyysin puutteista.

15 Van Geest 2011, 143–144: "not only God's essence and activity are incomprehensible, but also his incarnation."

16 Tässäkin suhteessa tutkimus on tehnyt tervetulleita korjausliikkeitä: monissa tuoreissa esityksissä valotetaan hienosti aistittavan ja ajallisen estetiikan ja kauneuden keskeistä roolia Augustinuksen teologiassa. Se, miten totuus puetaan sanoiksi, on sittenkin tärkeää platonistiselle intellektualistille. Ks. esimerkiksi Harrison 2013 ja Clavier 2014.

17 Burton 2007, 11–14. Oivaltavimpia tuoreita analyyseja Augustinuksen suhteesta puhumiseen ja kieleen lienee Burtonin katsaus (2007, 20) *Tunnustusten* tapaan kuvata ihmistä ja Jumalaa viime kädessä puhuvina ja kieltä tuottavina persoonina: "Humans use language through the gift of God. This is not only because God is the creator but also because he is the ultimate truth; and so, if the goal of language is to express truth, then the existence of God is the precondition of its existence also. Belief in God is the supreme reason for language; twice in the *Confessions* Augustine quotes Paul's dictum, 'I believe, and therefore I speak' (*credo, propter quod et loquor* –)".

laan ja 4) sisältävät lopulta vihjeitä siitä, että saarnojen sanat ovat aistittavassa ja ajallisessa muodossaan sakramentaalisia, toisin sanoen kuulemalla ja uskolla piispansa taidokkaita ja kauniita inkarnaation kuvia seurakunta tulee osalliseksi niiden välittämistä pelastuksesta.

INKARNAATIOSTA PUHUMISEN PERUSTEET

Monen joulusaarnan perusvire on ensinäkemältä apofaattinen eli kriittinen kielen ja ajattelun mahdollisuuksista tavoittaa Jumalaa ja lausua hänestä varmoja väitteitä. Useammin kuin kerran Augustinus kysyy retorisesti kuulijoiltaan, miten voisi puhua ollenkaan Pojan syntymästä, sillä niin ihmeellistä ja käsittämätöntä on Jumalan syntyminen Jumalasta ja ihmisestä. Eräässä saarnassa (Saarna 196) keskeisenä raamatunjakeena toistuu kuin kertosäkeen tavoin Jesajan kirjan jae Augustinuksen latinankielisen raamatunkäännöksen muodossa: *generationem eius quis enarrabit?* ”Kuka kertoisi hänen syntymänsä tavan?” (Jes. 53:8b.)¹⁸ Seuraava luonnehdinta kielen ja puheen riittämättömyydestä Jumalan mysteerin äärellä on tyyppillinen:

Ei ole ihme, että kaikki ihmisen sanat ja ajatukset tuntuvat riittämättömiltä, kun yritämme ylistää Jumalan Poikaa, joka on Isän luona, Isän vertainen ja yhtä ikuinen kuin Isä; Poikaa, jossa on luotu kaikki, mitä on taivaassa ja maan päällä, näkyvät ja näkymättömät; Poikaa, joka on Jumalan Sana ja Jumala, ihmisten elämä ja ihmisten valo. Ja miten kieleemme voisikaan oikein ylistää Häntä, jota edes sydämemme ei vielä kykene katsomaan? – Ei siis ole ihme, että en löydä sanoja lausua tuota yhtä Sanaa, jonka puhe on saanut minut olemaan, jotta sitten voisin hänestä jotakin sanoa.¹⁹

Tarkempi luenta auttaa kuitenkin ymmärtämään, että kielen rajojen puntarointi itse asiassa vain johtaa Augustinuksen kertomaan kuulijoilleen, miksi Jumalasta ja hänen syntymästään sittenkin voidaan Hippon joulukirkossakin puhua. Lisäksi Augustinus käyttää Kristuksen kahden luonnon kuvauksissa hyväkseen kehittelemäänsä kielifilosofiaa, jossa inhimillinen kieli ja puhe toimivat analogiana ikuisen Sanan tulemisesta lihaksi.

Sanan kahtalainen syntyminen

Saarna 188 alkaa suoraan Augustinuksen toteamuksella, että sekä sanat (*sermo*) että ajatukset (*cogitatio*) ovat riittämättömät ylistämään Jumalan toista persoonaa sellaisena kuin hän on Isän luona (*apud patrem*). Inhimillinen kieli ei kykene tähän, sillä ihmisen sisäinen ”sydän” (*cor*) ei synnin ja heikkouden tähden kykene vielä katselemaan Jumalan paljasta ja ikuista olemusta.²⁰ Augustinuksen apofaattinen lähtökohta on retorinen, sillä hän kuvaa Isän ja Pojan välistä ikuisen synnyttämisen ja syntymisen suhdetta nikaialaisin negaatioin ja affirmaatioin.²¹ Ainosyntyinen Sana on luomaton, ja sen kautta on luotu koko luomakunta.

Mikään, mikä on luotu, ei ole saanut aikaan itseään. Sanaa, jonka kautta kaikki on voinut tulla olevaksi, ei ole kukaan tehnyt. Ei ole siis ihme, että ihminen kaikkien muiden luotujen joukossa ei kykene sanoineen selittämään Sanaa, jonka kautta kaikki on saanut syntynsä.²²

Kuvattuaan näin Sanan asumassa ajattomana ja luomattomana valona, ”ikuisena päivänä” Isän luona Augustinus luopuu Johanneksen evankeliumin ensimmäisen jakeen (”aluska oli Sana”) selittämisestä ja tahtoo kuulijoidensa korvien ja mielen kiinnittävän mieluummin Sanaan, joka tuli lihaksi. Juuri inkarnaatio mahdollistaa saarnaajalle Jumalasta puhumisen ihmiskielen sanoin.

Puhun Sanasta, joka tuli lihaksi. Jospa minä osaisin sanoa jotakin siitä, miten tuo Sana asui meidän keskellämme (Joh. 1:14). Jospa hän sellaisena olisi jotenkin sanojen sanottavissa (*dicibilis*), koska tahtoi kerran tulla tuolla tavalla näkyväksi.

Latinankielisen Jesajan (53:8) apofaattisen kysymyksen Pojan *generation* kuvaamisen mahdottomuudesta Augustinus liittää nimenomaan ikuisen Sanan syntymiseen kolminaisuuden sisäisessä elämässä.²³ Toisin on lihaksitulevan Sanan laita: joulupäivänä Augustinuksen kuulijat juhlivat hetkeä, jolloin Sana ”liittyy ihmisen lihaan” ja tulee sanojen lausuttavaksi (*dicibilis*).²⁴ Sanan astuminen sanottavaksi on Augustinuksen mukaan Jumalan

laskeutumista alas, nöyryyden opettamista (*doctrina humilitatis*).²⁵ Puhutellessaan langennutta ihmiskuntaa Augustinuksen mielessä on nimenomaan ikuisen Sanan laskeutuminen puhuttavaksi, jopa niin alas, että hänestä tulee puhumaton vastasyntynyt (*infans*).²⁶ Sanoista tyhjentyvää Sanaa verrataan kielevään ihmiseen, joka on alusta alkaen tuntenut tarvetta nimetä asioita.

Näetkö, ihminen, millaiseksi Jumala tuli sinun tähtesi? Ymmärrä, millaista huikean nöyryyden opetusta antaa tuo pieni opettaja, vaikka ei vielä osaa puhua (*nondum loquente doctore*). Sinä olit kerran Paratiisissa niin taitava puhuja (*tam facundus*), että annoit nimen (*nomina imponeres*) kaikelle, missä on elämän henkäys. Ja nyt sinun Luojaasi kummaa vastasyntyneenä osaamatta kutsua edes äitiään nimeltä.²⁷

Mutta johdonmukainen ei Augustinus Pojan kahtalaisen syntymisen äärellä ole. Kahdessa muussa saarnassa Hippon piispa näyttää heittäytyvän apofoattiseen ihmettelyyn myös Sanan lihaksitulon edessä. Etenkin neitseestäsyntyminen ja Marian ainainen koskemattomuus kirjoittavat saarnaajasta jälleen Jesajan kysymyksen Sanan syntymisestä (*quis enarrabit?*). Saarnassa 195 Jumalan syntymän käsittämättömyys koskee sekä ajatonta generaatiota että inkarnaatiota:

Miten voimme puhua ikään kuin menneestä ajasta, että Poika on syntynyt, vaikka tuossa syntymässä ei ajalla ole mitään tekemistä eikä ole puhe menneistä ajoista, ei myös jostain, joka olisi vasta tulossa, eikä sellaisesta, joka juuri nyt tapahtuu ikään kuin se tapahtuisi tällä hetkellä ja olisi vielä kesken? Kuka voisi kertoa tästä syntymästä? Sillä se, mistä kerrattaisiin, pysyisi ajan yläpuolella ja kertojan puhe taas virtaisi ajassa.

Ja kukapa kertoisi tuostakaan syntymästä, joka on tapahtunut neitsyestä? Lapsi on siinnyt lihassa eikä kuitenkaan ole saanut alkuaan lihallisesti. Lapsen ruumiillinen syntymä on nostanut maidon äidin rintoihin, mutta ei ole vienyt äidin koskemattomuutta. Kuka siis kertoisi hänen kummankaan syntymänsä tavoista? (Jes. 53:8.)²⁸

Vielä vahvemmin sanakääntein saarnaaja puhuu Jumalan syntymän kuvaamisen mahdottomuudesta

saarnassa 196. Augustinus johdattaa seurakunnan ensin lyhyin ja iskevin kysymyslausein aporiaan siitä, miten ajattomassa tilassa voi mikään syntyä ikuisesti.

Nyt sanoo joku: ”Miten hän on syntynyt, jos ei hänellä ole alkua? Syntyneellä on aina alku. Jos ei alkua ole, miten hän on syntynyt?” Mistä tietäisin, miten! Kysytkö ihmiseltä, miten Jumala syntyy! Kysymyksesi ajavat minut nurk-

-
- 18 Suomalaiselle lukijalle tutumpia saattavat olla *Tunnustusten* samankaltaiset pohdinnat Sanasta, *Confessiones* 11.10–11.
 - 19 Saarna 188.1.
 - 20 Juuri tähän varsin yksinkertaiseen seikkaan kiinnittää huomiota Cary (2012, 319) arvioidessaan van Geestin perusteesiä.
 - 21 Ks. Drobner 2003, 46–53.
 - 22 Saarna 188.1.
 - 23 Augustinus puhuu kahdesta Jumalan syntymästä (*duae natiuitates*), mutta vasta myöhemmin Logoksen syntymä ikuisesti Isässä, ruumiillisesti neitsyt Mariasta ja hengellisesti kristityn sydämessä systematisoitiin Jumalan kolmeksi syntymän tavaksi (*triplex natiuitas*). Ks. Rahner 1964, 65–80.
 - 24 On epävarmaa, muistuko vanha kielenfilosofinen termi (lat. *dicibile*, kr. *lekton*) tässä kohtaa muuten kuin kuriositeetin vuoksi saarnaajan mieleen vai tahtooko Augustinus todella vihjata kuulijakunnalleen, että lihaksitullut Kristus on ulkoisista äänneistä erillään oleva mielensäinen tarkoite, ”sanottava merkitys”, erotuksena siihen liitetystä konventionaalista ja ulkoisesta merkistä. Ks. Cary 2008, 70–72; King 2014, 298–299. Sana *dicibilis*, *-e* on Augustinuksen korpuksessa harvinainen ja esiintyy käsillä olevan saarnan lisäksi vain varhaisteoksessa *De dialectica* (387) teknisenä kielenfilosofisena terminä, substantivoituna adjektiivina. Dial. 5 ”quidquid autem ex uerbo non aures sed animus sentit et ipso animo tenetur inclusum, dicibile uocatur”. Termin alkuperäisestä stoalaisesta merkityksestä, ks. Frede 1994. Termin adaptaatiosta Augustinuksen kielenfilosofiaan ks. Cesalli & Germann 2008, 131–137, erityisesti 133n32.
 - 25 Sama nöyrytyminen koskee Augustinuksen mukaan myös koko Raamattua, *Enarrationes in psalmos* 103.4.1. Cameron 2007, 63.
 - 26 Tämä puheeseen ja kielenkäyttöön liittyvä nöyrytyksen paradoksi kiehtoo Augustinusta joulusaarnoissa usein. Ks. esim. ”implet angelos, fatur in sinu patris, tacet in sinu matris”, Saarna 196.3; ”ineffabiliter sapiens, sapienter infans”, Saarna 187.1; ”quem peperit, et infans et uerbum est”, Saarna 369.1; ”quis est iste infans? infans enim dicitur, quod non possit fari, id est loqui. ergo et infans, et uerbum est. per carnem tacet, per angelos docet”, Saarna 190.3.
 - 27 Saarna 188.3.
 - 28 Saarna 195.1.

kaan, joten vetoan profeettaan: Kuka voisi kertoa hänen syntymänsä tavan (Jes. 53:8).²⁹

Nurkastaan käsin Augustinus taluttaa kuulijakuntansa seuraavaksi Jumalan Pojan inkarnaation äärelle:

Tule kanssani nyt hänen inhimillisen syntymänsä ääreen. Tule sen syntymän ääreen, jolla hän tyhjensi itsensä ja otti orjan muodon. Jospa osaisimme ymmärtää edes sen. Jospa osaisin edes siitä sanoa jotakin. Mutta kuka voi käsittää tätä: ”Vaikka hänellä oli Jumalan muoto, hän ei pitänyt kiinni oikeudestaan olla Jumalan vertainen” (Fil. 2:6). Kuka voi käsittää tämän? Kuka voisi ymmärtää tämän oikein? Kenen mieli uskaltaisi tällaista tutkia? Kenen kieli tohtisi tällaista julistaa? Kenen äly riittää tämän tajuamiseen? Tässä vaiheessa on luovutettava, liian paljon meille.³⁰

Näinkin vahvoilla negatiivisilla ilmauksilla on pääasiassa retorinen luonne. Saarnaaja ei suinkaan luovuta eikä lopeta saarnaansa mykkään ihmettelyyn, vaan jo kuvatessaan Jumalan syntymän ihmeellistä ja käsittämätöntä todellisuutta Augustinus käyttää uskon säännön (*regula fidei*) mukaisia nikaialaisia fraaseja ja termejä: Jumala Jumalasta, valo valosta, syntynyt, luomaton, aluton.³¹ Vaikka jopa inkarnaatioissa tapahtuva jumalallinen alaslaskautuminen (kondeskenssi) esiintyy saarnojen 195 ja 196 aloituskappaleissa Augustinuksen puheen ja ajattelun ylittävänä todellisuutena, niitä seuraa valtaisa adversatiivinen *mutta*, joka nojautuu Filippiläiskirjeen kenosis-kuvaan:

Ja kuitenkin (*ut autem*): jotta hän ei olisi ollut liian paljon meille, hän ”tyhjensi itsensä, otti orjan muodon ja tuli ihmisten kaltaiseksi” (Fil. 2:7). Missä? Neitsyt Mariassa! Puhun siis jotain siitä, jos vain voin.³²

Vahvimmin apofaattisissa joulusaarnateksteissäkin siis Sanan inkarnaatio neitsyt Mariasta on kiintopiste, josta käsin saarnaajalla on lupa sanoittaa Jumalan syntymää.

Joulusaarnojen kolmas variaatio puhua Pojan kahtalaisesta syntymästä löytyy saarnasta 369. Siinä saarnaaja johdattaa kuulijansa yllättäen tutkimaan

ajatonta ja luomatonta Sanaa, joka on Jumalan luona. Saarna etenee asteittaisena kohoamisena ylös ja ulos ajallisesta ja paikallisesta todellisuudesta. Kuulijoiden uudistuvan ja sisäisen Jumalan kuvan on kuljettava ”pois kaikista ajan ja paikan eroista, kaikista tilassa vallitsevista välimatkoista, joihin olemme ruumiillisessa ja päiviä kuluttavassa elämässämme tottuneet” ja ”astuttava ulos lihasta” ja kaikesta ”ruumiillisesta, ajallisesta ja muuttuvasta” näkemään ja katsomaan ikuista Sanaa. Saarnaaja laatii näin melko pitkän mystagogisen harjoitteen, jonka kautta kuulijat johdetaan ”ulkoa sisään ja sisältä ylös”. Mutta sitten rajat tulevat vastaan. Jumala ei ole olemukseltaan käsittämätön eikä tutkimaton, mutta hänen valonsa ja ikuisuutensa on liikaa uudistuneenkin mielen silmäterälle (*mentis acies nondum capit*), joka vielä kärsii heikkoudesta (*infirmus aspectus*).

Astukoon siis hänen luokseen hänen kuvansa, jonka hän teki meihin ja uudisti meissä. Vielä ei tuo kuva ole tullut valmiiksi ja täydelliseksi. Sen heikko katse räpyttelee. Se ei voi vielä katsoa suoraan päin ikuisen valon sanomatonta valkeutta. Kun mielen silmäterä ei voi näin käsittää Jumalan kirkkautta, miten kukaan voisi kertoa hänen syntymänsä tavan? Ja silti: Sana tuli lihaksi ja asui meidän keskellämme (Joh. 1:14).³³

Koska heikkous (*humana fragilitas*) ei salli ihmisen käsittää ikuisen Sanan syntymää, on kohdistettava puhe, ylistys ja palvonta lihaksi tulleeseen Sanaan. Sen ihminen kykenee (*capax*) ottamaan vastaan.

Heikko ihminen ei voi käsittää syntymää, jossa Poika pysyy ilman aikaa ja on vailla äitiä kaiken yläpuolella. Sen sijaan meidän tulee ylistää, rakastaa ja palvoa hänen syntymäänsä, jossa hän tulee aikaan, vailla isää kaikkien keskelle. Häntä meidän tulee ylistää, rakastaa ja palvoa: neitsyen poikaa ja neitsyiden sullhasta. – –³⁴

Inhimillinen kieli
Sanan inkarnaation analogiana

Joulusaarnojen katafaattisin tapa puhua Jumalan syntymästä rakentuu Augustinuksen kielenfilosofisen ajattelun ja Sanan inkarnaation väliselle

analogialle. Ikuisen Sanan syntyminen ajalliseen ja muuttuvaan aineelliseen todellisuuteen ei yllättäen olekaan sen ihmeellisempää kuin ihmisten tapa kommunikoida puheen avulla sisäisiä ajatuksiaan. Saarnassa 187 Augustinus käyttää jo varhaisissa teoksissa esiintyvää kielenfilosofiansa perusmallia valottamaan, miten Sana voi olla samaan aikaan syntymässä ikuisesti Isän luona ja elää partikulaaria juutalaisen miehen elämää Marian poikana. Jakso alkaa retorisella kysymyksellä, jonka sävy on täysin päinvastainen kuin edellä kuvatut näennäisen apofaattiset ihmettelyt: ”Miksi meidän tulisi kummatella Jumalan Sanaa?”³⁵

Ennen kuin Augustinus kuvaa inhimillisen kielen ja Sanan inkarnaation varsinaista analogiaa, hän tahtoo painottaa, että ihmisen kielellisen kommunikaation yksi keskeinen piirre on puheen ja sen viittaaman tiedon yhteisyys. Puhutun kielen (*sermo*) luonteeseen kuuluu, ettei sitä voi omia privaattiksi, suljetuksi ja salatuksi nautinnoksi, vaan piispan saarnan sanat ja tieto ovat esillä kaikille yhtä aikaa.³⁶ Tämän jälkeen Augustinus siirtyy varsinaisesti Sanan kahtalaiseen syntymään ja ihmiskielen analogiaan.

Tietenkin tällainen näin mahtava Sana saattoi pukeutua ihmisruumiin hahmoon ja tulla äitinsä kohtuun ja silti pysyä alati Isänsä helmassa! Täällä hän syntyy ihmisten silmien eteen, siellä hän valaisee enkelten mielet. Täällä hän vaeltaa maita ja mantuja, siellä hän nostaa korkeuksiin taivaat. Täällä hän tulee ihmiseksi, siellä hän luo ihmiset. – –

Samaan tapaan sana, jonka me sydämessämme synnyttämme, syntyy lausutuksi sanaksi, kun se tulee ulos huuliltamme. Ei tuo sydämen ajateltu sana muutu ääneksi, vaan pysyy samana ja ottaa silti omakseen sen äännähdyksen, jonka muodossa se tulee esiin. niin että sisäisesti se pysyy ymmärrettynä sanana, ulkoisesti se soi kuultuna äänenä. Silti se on tuo sama sana, joka tulee ulos äänenä, ja oli vielä äsken sisälläsi soiva hiljaisuus. Kun sana syntyy ääneksi, se ei vaihda olemustaan pelkäksi ääneksi, vaan se pysyy alallaan mielen valossa, ottaa omakseen ruumiillisen äänen ja astuu kuulijan kuultavaksi, hylkäämättä sitä, joka ajatteli sanan. Ja kun tuota sanaa ajatellaan hiljaisuudessa, se ei vielä ole kreikkaa eikä latinaa eikä mitään muutakaan kieltä, vaan kaikkea tätä kielten kirjoa ennen

on sydämen kammiossa vain pelkkä sanottava asia, aivan kuin paljaana ymmärrykselle. Sieltä se tulee esiin ja puheutuu puhujaan ääneen.³⁷

29 Saarna 196.1.

30 Saarna 196.1.

31 Drobner 2003, 51.

32 Saarna 196.1. Lisäksi Augustinus näyttää ajattelevan, että silkalla uskolla päästään pidemmälle kuin tutkivalla järjellä. Näin Saarna 190.2: ”Kuka voisi käsittää tuon syntymän, joka on uutukaisen uusi, tavaton ja ainutkertainen maailmassa, uskomattoman uskottava tosiasia: neitsyt tulee raskaaksi, neitsyt synnyttää, ja pysyy äitinäkin neitsyenä. Mitä ihmisen järki ei voi käsittää, sen usko ottaa vastaan. Missä ihmisen järki kompastuu, siinä usko astuu eteenpäin.”

33 Saarna 369.2.

34 Saarna. 369.3.

35 Saarna 187.2: ”quid hoc miramur de uerbo dei?”

36 Saarna 187.2. Burton 2007, 30–31 on hyvä tiivistelmä kielen ”katolisesta” luonteesta. Kielen ja puheen ei tule synnyttää suljettuja ja yksityisen tiedon varaan rakentuvia esoteerisia ryhmiä. ”Since truth is a common property, any special claims to private knowledge are likely to be false.” Fuhrer (2008) pitää kommunikatiivisuutta Augustinuksen kielenfilosofian tärkeimpänä ja parhaana piirteenä, mutta katsoo sen johtuvan nimenomaan kielen konventionaalista ja ambivalentista luonteesta. Näin sanojen ”heikkoudesta” eli ambivalentensista ja avoimuudesta tulee myös niiden voima. Fuhrer tulkitsee Augustinusta eräänlaisena esi-saansurelaisena kielen plastisiteetin ja rikkinäisyyden edustajana. ”The arbitrary character of human language does not exclude the possibility of very specific readings of – for instance– Genesis 1:1f.: the openness or, one might say, frailty, of every single word in these two verses allows one to extract several differently true meanings – – this very same arbitrariness of human language makes room for the process of endowing words with specific meanings. – – The use and meaning of words may be standardized for practical or ideological reasons.” Fuhrer 2008, 382–383.

37 Saarna 187.2–3: ”quanto magis hoc tantum et tale uerbum potuit matris uterum assumpto corpore fecundare, et de sinu patris non emigrare? hinc ad oculos humanos exire, inde mentes angelicas illustrare? hinc ad terras procedere, inde caelos extendere? hinc homo fieri, inde homines facere? – – sicut uerbum quod corde gestamus, fit uox cum id ore proferimus, non tamen illud in hanc commutatur, sed illo integro ista in qua procedat assumitur, ut et intus maneat quod intellegatur, et foris sonet quod audiat: hoc idem tamen profertur in sono, quod ante sonuerat in silentio; atque ita uerbum cum fit uox, non mutatur in uocem; sed manens in mentis luce, et assumpta carnis uoce procedit ad audientem, et non deserit cogitantem. non cum ipsa uox in silentio cogitatur, quae uel Graecae est, uel Latinae, uel linguae alterius cuiuslibet: sed cum ante omnem linguarum diuersitatem res ipsa quae dicenda est, adhuc in cubili cordis quodam modo nuda est intellegenti, quae ut inde procedat loquentis uoce uestitur.”

Malli mielen sisäisestä sanasta ja sen ”pukeutumisesta” ulkoisiin konventionaaliisiin ja satunnaisiin äänneisiin sekä tämän mallin soveltaminen ikuisen Sanan inkarnaatioon esiintyy kattavasti Augustinuksen kieliteoriassa ja kristologiassa jo varhaisista teoksista lähtien.³⁸ On hieman yllättävää, että Augustinus hyödyntää lyhyessä liturgisessa saarnassa teoreettiselta kalskahtavaa ajatteluaan varsin laivasti: ainakaan tässä saarnaaja ei kaihda ”vaikeiden” teemojen opettamista oletetun heterogeeniselle kuulijakunnalle.

Joulusaarnassa analogian funktio on kuitenkin riittävän selvä: piispa haluaa selittää kuulijoilleen ymmärrettävällä tavalla, miten mielensisäinen, ja ei-aistittava sana ottaa aistittavan ja temporaalisen muodon siirtyäkseen puhujasta kuulijaan ja kuitenkin samaan aikaan säilyttää olemuksensa sisäisesti pysyvänä ja ymmärrettävänä sanana (*intus maneat quod intellegatur*). Analogian kautta kuulijoiden on mahdollista ymmärtää jotain siitä, miten Sana pysyy Isän luona ja tulee silti samalla lihaksi. Augustinolaiseen tapaan analogia on ehdollinen ja sillä on rajansa: tietenkin Sana on mielensisäiseen sanaan verrattuna ikuisesti pysyvä ja muuttumaton.³⁹

LIHAAN PUKEUTUNUT JUMALA: KRISTUKSEN RUUMIILLISUUS (*CARO*) JOULUSAARNOISSA

Yllä viittasin Augustinuksen tekemään erotteluun merkin (*signum*) ja asian (*res*) välillä. Merkit ovat konventionaalisia, ambivalentteja viittoja, jotka auttavat ymmärtämään ja tietämään asioita. Samantyyppinen, joskaan ei identtinen, on äsken käsitelty distinktio sisäisen ja ulkonaisen sanan välillä: lausuttu sana on temporaalinen, aistittava merkki, joka vain kertoo sisäisestä ja ymmärrykselle avautuvasta sanasta.

Phillip Caryn mukaan tällainen ”ekspressionistinen semiotiikka” johtaa Kristuksen ihmisyyden ja ruumiillisuuden vähittäiseen merkityksen vähenemiseen: ”Tällaisessa kristologisessa Raamatun ja historian hermeneutiikassa Kristuksen inkarnaatiota käytetään välineenä, jonka avulla päästään nauttimaan puhdasta, intellektuaalista Jumalan näkemistä – ja tätä nimenomaan platonistit suosittelivat.”⁴⁰ Michael Cameron pitää Caryn tulkintaa yksipuolise-

na ja korostaa, että Augustinus ei itse asiassa koskaan sano, että Kristuksen ruumis (*caro*) tai ihmisyyys (*homo*) olisi vain Kristuksen jumaluuden ”merkki”, toisin sanoen Augustinus ei itse uskalla käyttää *signum-res*-distinktiota kristologisena sovelluksena. Cameron painottaa Kristuksen ihmisyyden pysyvää asemaa pelastuksen välittäjänä: ”Kristuksen ihmisyyys ei ole pelkkä uskon kantoraketti, joka putoaa hyödyttömänä ja tarpeettomana pois, kun se on tarjonnut kyytinsä; pikemminkin Kristuksen ihmisyyden pysyy jatkuvasti välttämättömänä, jotta ihminen voi nousta ylös katsomaan Jumalaa.”⁴¹

Jos Caryn ja Cameronin erimielisyys alistetaan Augustinuksen joulusaarnojen ratkaistavaksi, voidaan esittää seuraavat kysymykset: mitä ja miten Augustinus puhuu Kristuksen ihmisyydestä ja lihasta (*caro*)? Esiintyykö joulusaarnoissa arvostelmia, joissa Kristuksen ihmisyyttä pidetään kuulijoiden kannalta toissijaisempaan kuin hänen ikuista olemustaan Sanana? Millaisella kielellä ja millaisin kuvin Augustinus puhuu Kristuksen ruumiillisuudesta ja inhimillisestä syntymästä?

Huomio Kristuksen ihmisyyden väheksynnästä ei ole vain tutkimuksen esittämä provokatiivinen näkökulma, vaan se esiintyy eksplisiittisesti joulusaarnoissa. Augustinus varoittaa kuulijoitaan useaan otteeseen halveksimasta (*contemnere*) Kristuksen syntymistä ihmiseksi.

Älä siis halveksi hänen syntymistään ihmiseksi (*carnalem natiuitatem*) vaan ihmettele sitä. Siinä näemme tuon huikean korkeuden tulleen meidän tähtemme nöyryyteen. Syty hänen syntymästään rakkauteen, jotta pääset perille ikuisuuteen.⁴²

Kristuksen ruumiillisen ja lihallisen syntymän pitäminen vähäarvoisena johtaa Augustinuksen mielestä siihen, että myöskin hänen jumaluutensa jää sivistyneeltä halveksujalta löytämättä. Yksi Kristuksen lihan halveksijoiden joukko koostuukin piispan mukaan ”viisaista ja oppineista” (*sapientes et prudentes*), jotka ”etsivät Jumalaa korkealta eivätkä usko hänen alhaisuuteensa vaan kulkevat halvan Jumalan ohi.”⁴³ Kristuksen ihmisyyden Augustinuksen spatiaalisessa kuvassa alhaalta löytyvä ovi Jumalan ylhäisiin saleihin. Se, joka ei nöyry polvilleen, ei voi suudella taivasta.⁴⁴

Saarnassa 196A Augustinus kuvaa Kristuksen ruumiillisen elämän alkuvaiheita ja varoittaa halveksimasta lihaksi tullutta Jumalaa. Inkarnaatio on sarja ”alhaisia”, ruumiillisia tapahtumia, joiden kautta ja joissa Jumala ”painautuu kiinni”, samastuu muodoltaan (*conformare*), kuolleisiin ihmisiin tehdäkseen heistä eläviä.⁴⁵ Tarttumalla nyt uskolla kiinni Kristuksen lihaan, ihmisen oma liha on lopulta kerran osallinen ylösnousemuksesta (*interim fide – uero carne*).⁴⁶ Myös kuva lihaan pukeutumisesta (*induere in carnem*) esiintyy joulusaarnoissa usein. Sana verhoutuu ”synnin lihan kaltaisuuteen” (*similitudo carnis peccati*), jotta voisi tulla osalliseksi ajan ja paikan rajoista. Kristus pukeutui lihaan (*indutus*), otti ylleen ihmisruumiin jäsenet (*membra suscepit*) ja asukseen hauraan ihmislihan (*infirmitate carnis indutus*).⁴⁷ Lihaan pukeutumiseen liittyy säännöllisesti myös kuva onnellisesta vaihdosta: lihan ylleen ottanut Jumala ei menetä olemuksestaan mitään, vaan lahjoittaa ihmisen ruumiille kuolemattomuuden ja jumalallisuuden. ”Jumala tuli ihmiseksi, jotta tekisi ihmisistä jumalia.”⁴⁸

Toinen näkökulma Kristuksen ihmisyyteen liittyy Jeesuksen äidin raskausaikaan ja synnytykseen. Marian ruumiista tulee nikaialaisen kaksiluontoopin kantaja, kun Augustinus kuvailee ruumiillisen synnyttämisen ja neitseellisen koskemattomuuden paradoksia. Marian kohtu (*uterus*) on paikka, josta käsin Jumala pyhittää joulupäivän pelastuksen sakramentiksi ja jossa Sana pukeutuu ihmislihaan.⁴⁹ Suomenkielinen käännös kätkee alleen varsin konkreettisia ilmauksia:

[Tämä päivä] pyhitettiin, kun neitsytäiti, näkymättömän Luojan tekemä, synnytti hänet tähän maailmaan kohtunsa hedelmänä ja ruumiinjäseniltään koskemattomana (*uisceribus fecundis et genitalibus integris uirgo mater effudit*). Neitsyt hän oli kun lapsi sai alkunsa (*concupiens*), neitsyt synnyttäessään (*pariens*), neitsyt raskaana ollessaan (*gravidā*), neitsyt sikiötä kantaessaan (*feta*), ainaisesti neitsyt. Miksi ihmettelet, oi ihminen? Näin tulee Jumalan syntyä, kun hän katsoo arvolliseksi tulla ihmiseksi.⁵⁰

Marian pojan syntymää Augustinus kuvaa samaan aikaan ruumiillisena ja ihmeellisenä. Yrittäessään kuvata kuulijoilleen, miten on anatomisesti mah-

dollista (*genitalibus integris*), että Maria on neitsyt vielä synnytyksen jälkeenkin, Augustinus käyttää analogiaa ylösnousseen Jeesuksen ruumiista, joka kykeni kulkemaan ovien ja lukkojen läpi niitä murtamatta. Piispa tähdentää tässä Jeesuksen todellista

-
- 38 Ks. esim. *De doctrina christiana* 1.12; *In Iohannis euangelium tractatus* 37. 4; Saarna 293A auct.6–12. King (2014, 298) viittaa tekstiin *In Iohannis euangelium tractatus* 37, mutta keskittyy kuvailemaan Augustinuksen kielifilosofiaa ja jättää kristologian taka-alalle. Cary (2008, 145) pitää kielifilosofian ja kristologian kytköstä tällä kohden tiiviinä: ”When Augustine introduces the notion of inner word, it is because he wants to extend this expressionist analogy to Christology, where Christ is the eternal Word who comes to us in human flesh like an external sign. (Whenever Augustine mentions the inner word of the heart, a reference to the eternal Word is sure to follow).”
- 39 Saarna 187.3.
- 40 Cary 2008, 148. On huomionarvoista, että Cary argumentoi perusteisiään tässä nimenomaan joulusaarnoilla (Saarna 186 ja 187; Cary 2008, 145–146). Ks. myös Toomin (2002, 225) tulkinta Augustinuksen kristologisesta hermeneutiikasta, johon Cary (2004, 144) liittyy: ”what goes for Christ’s humanity also goes for the external words of Scripture: both are to be used to get us to something else, as a *signum* is useful only insofar as it points us to its *res*.”
- 41 Cameron 2012, 229. Ks. myös Cameron 2012, 342–343.
- 42 Saarna 190.4.
- 43 Saarna 184.1.
- 44 Ks. myös Saarna 192.3, jossa Augustinus samoin varoittaa halveksimasta Kristuksen inhimillistä ja ruumiillista olemusta: ”Kukaan ei siis saa pitää halpana (*contemneret*) häntä, ja ajatella Kristusta pelkkänä ihmisenä, koska huomaa hänen ruumiinsa olevan samanlainen kuin meidän syntiset ruumiimme.” Samoin Saarna 196A.1: ”Monet halveksivat (*contempserunt*) alhaista Kristusta eivätkä sen tähden pääse Kristuksen korkeuteen. Sillä ne, jotka palvovat nöyrää, löytävät korkeuden.”
- 45 Cameron 2012, 229: ”we arrive at Christ’s divinity by actively ‘passing along’ (*transire*) his humanity in a perpetual movement that never ends.”
- 46 Saarna 196A.2: ”non ergo contemnunt humilitatem Christi; in infirmitatem positum non contemnunt. ecce creditur et concipitur, carne induitur, de femina nascitur, pannis inuoluitur, in praesepio ponitur. nolite contemnere dum talia facit. mortuo se conformatur. uide unde rides. si conuersus fueris, inde uiues. humilitas Christi nobis se conformauit tamquam mortuis uiuificandis. per hoc resurreximus interim fide et quandoque uero carne.”
- 47 Saarna 187.1; 187.4; 189.2.
- 48 Saarna 187.4; 192.1.
- 49 Saarna 187.1.
- 50 Saarna 186.1

ruumiillisuutta: *cum spiritus putaretur esse, non corpus* – *iuuenilis corporis soliditas*. Marian kohtu on ”häätelttä” ja synnytyskanava on portti, josta ”pieni sulhanen” astuu esiin.⁵¹ Nykypäivän joulutunnelmiin nähden erikoisella tavalla Augustinus läpivalaisee Marian raskautta ja kohtua varsin usein ja lihallisesti:

[L]apsen taimi on alkanut itää kohdussa ilman siementä, kehon syvyyksistä on tullut maailmaan ihmisen lapsi äitiin jälkiä jättämättä, ilman inhimillisen isän kosketusta. Koskematta säilyi neitsyt niin lapsen sikiämisen salaisella hetkellä kuin lapsen syntyessä äitiään rikkomatta.⁵²

Augustinus käyttää Marian synnytyksestä ja lapsen syntymästä psalmikirjoittajan kuvaa auringon noususta (”aurinko nousee kuin sulhanen häätelästä, kuin sankari riemukkaana juoksemaan rataansa”, *processit sponsus de thalamo suo, et exultauit ut gigas ad currendam uiam*, Ps.19:6). Marian kohtu on ”häätelttä” (*thalamus*), josta Kristuksen liha saa alkunsa. Saarnassa 195 Augustinus kuvailee värikkäästi inkarnoituneen Jumalan kauneutta (*hic est speciosus forma prae filiis hominum*).⁵³

Näin sulhanen on tullut esiin häätelästä ja riemuitsee ja juoksee kuin sankari radallaan (Ps. 19:6). Hän on häikäisevä katsella, tuo sulhanen, väkevä kuin mahtava sankari, rakastettava ja silti kauhistuttava, tyyni ja silti ankara, kaunis hyvälle, mutta pahoille hurja, istuen Isän sylissä hän täyttää äitinsä kohdun. Tuossa häätelässä, neitsyen kohdussa, jumalallinen luonto liitti itseensä inhimillisen luonnon. Siinä teltassa Sana tuli lihaksi meidän tähtemme, tullakseen esiin äidistään ja asuakseen meidän keskellämme, ja voidakseen sitten astua Isän luo mennäseen valmistamaan meille asuinsijaa.⁵⁴

Joulusaarjien ajattelu ja kieli Kristuksen lihasta (*caro*) ja ihmisyydestä ei siis näytä taipuvan malliin, jossa ulkoisella ja ruumiillisella on vain väli-neellinen ja hetkellinen arvonsa, kun ne viittaavat jumalalliseen ja ajattomaan. Vain saarnassa 194 Augustinus selvästi korostaa Kristuksen ihmisyyden *interim*-luonnetta suhteessa ihmisen pelastukseen ja Jumalan näkemiseen ikuisuudessa. Tässäkin kuvauksessa Augustinus ohjaa kuulijoitaan kumartu-

maan pieteetillä ”orjan muodon syntymän” äärelle. ”Koska vielä emme voi katsella Isässä pysyvää ainosyntyistä Poikaa, muistakaamme sulhasta, joka tulee esiin häätelästä. Koska emme ole vielä valmiit Isämme juhlapöytään, astukaamme Herramme Jeesuksen Kristuksen seimen ääreen.”⁵⁵

Joulusaarjien inkarnaation teologiassa Augustinus ei sitoudu näkemyksiin, jotka saisivat hänet puhumaan Kristuksen ihmisyydestä ja ruumiillisuudesta eli lihasta silminnähten vähättelevällä tavalla. Päinvastoin, joulusaarnat suuntaavat kuulijoiden mielet tarkkaamaan kunnioituksella erään juutalaistyön raskautta ja synnytystä, lihaan kääriytyvän Sanan astumista aikaan.

JOULUPÄIVÄN KAUNIIT SANAT

Augustinuksen suhde inhimilliseen kieleen ja kommunikaatioon on hänen teoreettisemmissa esityksissään kriittinen. Ihmiskielen sanat ovat hitaita, riittämättömiä ja epätarkkoja. Niillä on vain välinearvo ikuisten totuuksien ja pelastuksen saavuttamisessa. Apofaattinen asenne istuisi tällaiseen käsitykseen kielestä hyvin. Onkin kiinnostava havaita, että sanojen käyttäjänä Augustinus tuntuu olevan toista maata. Näin on erityisesti joulusaarjien laita. Saarnat ovat kyllä tiiviitä, mutta erittäin harkitulla tavalla. Pierre-Marie Hombert on analysoinut vakuuttavasti joulusaarjien retoriikkaa ja osoittanut, miten huolellisesti puheet on jäsennely (*exordium, narratio, refutatio, conclusio*) ja miten runsaasti Augustinus käyttää erilaisia puhetaidon keinoja.⁵⁶ Joulusaarnat ovat tulvillaan erityyppisiä retorisia kielikuvia (*figura*): anaforaa, epiforaa, kiasmia, paralleelia, anadiplosista ja niin edelleen. Erityisen mieltynyt Augustinus on joulusaarjissa paradoksaalisten vastakohtien rinnastamiseen, joilla hän tahtoo kuvata Kristuksen jumaluutta ja ihmisyyttä:

Ihmisten tekijästä tuli ihminen.

Sen tähden tähtien valtias imee äidinmaitoa.

Elämän leipä huutaa nälkää.

Elävällä vedellä on jano.

Valo vaipuu uneen.

Tie uupuu matkalle.

Totuus saa vastaansa väärät todistajat.

Elävien ja kuolleiden tuomari
kuulee tuomionsa kuolevaiselta tuomarilta.
Väärät langettavat tuomionsa Oikeudelle.
Oikeudenmukaisuus revitään ruoskaniskuun.
Viinipuu kruunataan orjantappuroin.
Maailman perustus ripustetaan ristille.
Itse Voima heikkenee.
Pelastus on haavoille lyöty.
Elämä kuulee.⁵⁷

Saarnassa 194 Augustinus itse viittaa siihen, että joulupäivän sisältö vaatii sen ansaitsemaa muotoa ja että kuulijakunnalla on lupa odottaa saarnaajalta poikkeuksellisen korkeatasoista kieltä hänen puhuessaan inkarnaatiosta: ”Joka vuosi juhlimme tätä yhtä päivää. Niin odottakaa siis tämän päivän arvoista saarna.”⁵⁸

NATUS EST CHRISTUS IN CORDE TUO

On syytä tarkastella vielä yhtä joulusaarnoille ominaista piirrettä, jossa yhdistyvät Augustinuksen käyttämä retoriikka ja joulupäivän teologinen sisältö. Saarnoissaan Augustinus sulkee paikalla olevan kuulijakunnan sisään siihen kertomukseen, jonka hän punoo Jumalan ihmiseksitulosta ja sen tarkoituksesta. Tämän ”inklusiivisen” retoriikan keinot koostuvat kuulijoiden puhuttelusta sekä kuulijoiden ”sijoittamisesta” joulun raamatuntekstien henkilöihin: evankeliumitekstien henkilöt ovat paikalla olijojen representaatioita ihmisyyden restauraatioissa. Lisäksi Augustinus puhuu usein joulupäivän saarnoissaan Kristuksen syntymästä ”tänään”: joulupäivä ei ole muistojuhla vaan sakramentaalinen, pelastuksen läsnäolevaksi tekevä liturginen juhla.⁵⁹

Lähentääkseen kuulijakuntansa ajallisesti kaukasiin pelastushistorian tapahtumiin ja arkikokemukselle etäisiin teologisesti ladattuihin ideoihin Augustinus saattaa puhuttelumuodoillaan siirtää kuulijansa osaksi joulun tapahtumia. Yksinkertaisimmillaan tämä tapahtuu niin, että piispa toteaa vaikkapa Kristuksen äidin ”kantavan häntä, jossa me kaikki olemme ja elämme” tai niin, että piispa opettaa kuulijakunnalleen vuorosanat, joita lausumalla kuulijoista tulee inkarnaation todistajia.⁶⁰ Augustinus voi puhutella kuulijoitaan myös niin, että osallistaa nämä useaan eri pelastushistorian ta-

pahtumaan. Augustinuksen seurakunta on siis ollut mukana jo Aadamissa ja langennut tämän kanssa kuolemaan. Siispä kuulijoita voi inkarnaation pelastuksesta osallisina suoraan kehottaa astumaan uuteen ihmisyyteen.⁶¹

-
- 51 Saarna 191.2. Saarnan 191 loppuosassa Marian ruumista käytetään hengellisen imitaation kuvana: askeesissa eläviä kuulijoita neuvotaan ”siittämään”, ”synnyttämään” ja olemaan ”hedelmällisiä” uskossa ja sisäisesti. Saarnassa 190.2 Augustinus toteaa, että Kristuksen ruumiillisessa syntymässä ”tehdään kunniaa” molemmille sukupuolille. Kun Kristus syntyy miehenä, ”sulhasena”, neitsytdistään, Aadamin ja Eevan luominen korjataan ja palautetaan ennalleen eli rekapituloidaan. ”Hän itse loi molemmat sukupuolet, miehen ja naisen. Siksi hän halusi syntymällään tehdä kunniaa molemmille sukupuolille, ja tuli vapauttamaan sekä miehet että naiset.”
- 52 Saarna 192.1.
- 53 Saarna 195.1.
- 54 Saarna 195.3.
- 55 Saarna 194.1. Vrt. tähän Saarnan 293A.12 ajatusta, jonka mukaan taivaassa ei tarvita enää puhuttua kieltä (*voces*), koska silloin Sana ja ajatukset nähdään välittöminä, paljaina.
- 56 Hombert 2012. Myös Joost van Neer on tutkinut seikkaeräisesti joulusaarnejen jäsenystä, ks. van Neer 20013, 2014a, 2014b.
- 57 Saarna 191.1 ”homo factus, hominis factor: ut sugeret ubera, regens sidera; ut esuriret panis, ut sitiret fons, dormiret lux, ab itinere uia fatigaretur, falsis testibus ueritas accusaretur, iudex uiuorum et mortuorum a iudice mortali iudicaretur, ab iniustus iustitia damnaretur, flagellis disciplina caederetur, spinis botrus coronaretur, in ligno fundamentum suspenderetur, uirtus infirmaretur, salus uulneraretur, uita moreretur.”
- 58 Saarna 194.1 ”sicut anniuersarium celebramus hunc diem, sic huic diei debitum exspectate sermonem”. Myös Saarna 185.3 sisältää viittauksen eri raamatunkohtia harmonisoivan saarnatavan tuottamaan esteettiseen nautintoon, vaikka kyseessä ei olekaan vain joulusaarnoille ominainen piirre: ”his – – paucis apostolicis uerbis, pauca uerba Psalmi huius admiscere delectat, et consonantiam reperire.”
- 59 Näin ovat argumentoineet Drobner 2004b ja Hombert 2012. Vrt. Klöckener 2012, 155–156, joka väittää Augustinuksen kirjeisiin 54 ja 55 tukeutuen, että Augustinus ei olisi pitänyt joulun liturgiaa pääasiiseen verrattavana sakramentaalisena juhlanä vaan pikemminkin muistojuhlanä. Vielä vahvemmin Madec 1986–1994, 862, joka pitää joulua erilaisten pyhimysjuhlien kaltaisena päivänä.
- 60 Saarna 184.3 ”illa regem nostrum regebat; in quo sumus, illa portabat”; Saarna 193.1–2.
- 61 Saarna 184.2 ”iam ergo ad secundum hominem transeat, qui in primo fuerat ante damnatus. mortem nobis persuaserat femina: uitam nobis peperit femina.”

Erikoislaatusempi retorisen puhuttelun tapa on joulusaarnoissa useammin kuin kerran esiintyvä puhuteltavan identiteetin laajentaminen. Saarnoissa esiintyy usean virkkeen mittaisia laajoja jaksoja, joissa saarnaaja puhuttelee ihmisyyttä yleisesti toisessa persoonassa aivan kuin kuulijakunnassa läsnäolevana.⁶² Joulusaarnoista piirtyy myös muualla Augustinuksen saarnoissa esiintyvä kuva ihmisyydestä eräänlaisena kollektiivisena Aadamina, joka makaa maan päällä kuoleman unessa.⁶³ Tätä Aadamia ja hänen mukanaan kuulijakuntansa jäseniä Augustinus herättelee painokkaasti puhutellen ihmiseksi syntyneen Jumalan kuvauksillaan:

Sinä (*tu*) kadotit itsesi (*te*) valtavan laajaan ja avaraan hellemäpuiden siimekseen, kun hylkäsit kuuliaisuuden. Nyt hän tuli kuuliaisena ja kuolevaisena kaikkein ahtaimpaan hökkeliin, jotta löytäisi kuolleen kuolemalla itse. Sinä (*tu*), ihminen, halusit olla Jumala, ja jouduit hukkaan. Hän, Jumala, halusi olla ihminen, jotta löytäisi sen, mikä oli kadonnut. Niin matalaksi oli murtautunut sinut (*te*) ihmisen ylpeys, ettei sinun (*te*) taakkaasi voinut poistaa mikään muu kuin jumalallinen nöyryys.⁶⁴

Toisinaan Augustinus jäsentää joulusaarnojaan niin, että nimeää kuulijakuntansa jäsenet ihmisryhmittäin mukaan kuultuun raamatuntekstiin. Tällöin piispa nimeää myös jokaiselle mainitulle ryhmälle edustajan kuullusta tekstistä. Näin esimerkiksi kuulijakunnan askeettilupauksen tehneet naimattomat naiset saavat ”joukkoonsa” Kristuksen äidin. Augustinus jopa intoutuu tekemään jokaisesta tällaisesta kuulijasta Jeesuksen synnyttäjän: ”jos muistatte hänen sanansa, kuten teidän tulee muistaa, tekin olette hänen äitejään, sillä te teette hänen Isänsä tahdon.”⁶⁵ Saarnaajan pyrkimyksenä ei kuitenkaan ole nostaa kuulijakunnasta vain yhtä ihmisryhmää yli muiden, vaan päinvastoin, Augustinuksen retoriikka on korostetun inklusiivista ja komplementaarista: jokaisen kuulijan tulee olla edustettuna jouluevankeliumin henkilöissä (Maria, Anna, Elisabet).⁶⁶

Rakkaat, kerron jotain, mikä ilahduttaa teitä. Kirkossa Kristuksen jäsenten elämässä on kolme elämäntilannetta: perhe-elämä, leskien elämä, neitsyiden elämä. Kaikki

nämä elämän tilat, kaikki tulevan puhtauden tilat olivat Kristus-lapsen ruumiissa läsnä.⁶⁷

Rakkaat ystävät, uskovaiset kristittyinä, älkää turhaan etsikö enää muita elämäntilanteita, olittepa sitten neitsyitä, leskiä, perheellisiä, nuoria poikia, pidättyvästi eläviä tai naimisissa olevia. Ette löydä enää tämän enempää sellaisia ihmiselämän tilanteita, joihin Kristus liittyisi.⁶⁸

Puhutteluun ja samastamiseen liittyvien keinojen lisäksi Augustinus kiinnittää joulusaarnoissaan kuulijoiden huomion myös käsillä olevaan päivään: juuri ”tänään” ja ”nyt” kuulijakunnan keskellä realisoituu Raamatun tekstien kuvaama inkarnaation tuottama pelastus. Selvästi enemmän kuin muussa saarnatuotannossaan Augustinus puhkeaa korkeatyyliisiin kehotuksiin ja ylistää ”tänään” Jumalaa siitä, että ajaton ja ikuinen valitsee universaalien olemisen sijaan partikulaarin päivän.⁶⁹ Saarnassa 189 kristitty platonisti Augustinus rohkaistuu tokaisemaan, että tänään on – Jumalan syntymäpäivä (*dies natalis*)!⁷⁰

Joulujuhlan ja joulusaarujen sakramentaalinen luonne näkyy myös siinä, miten Augustinus liittää toisiinsa Kristuksen syntymän ja kuulijakunnan (katekumeenit, kastetut) sisäisessä elämässä tapahtuvat muutokset. Kristuksen ja uskovan sisäinen elämä vastaavat toisiaan uskossa. Jumalallinen valo valaisee ”päivänä” ihmisen mielen, kun tämä alkaa uskoa (katekumeenit). Kun kuulija ottaa kasteen, ”Kristus syntyy sinun sydämessäsi” (*Christus natus in corde tuo*). Uskossa kristitty myös yhdistyy inkarnoituneeseen Sanaan, joka tuli lihaksi ”asuakseen meissä” (*ut habitaret in nobis*).⁷¹ Joulupäivää juhлива kuulijakunta ei näin vain vietä tärkeän uskonnollisen tapahtuman vuosijuhlaa, vaan Augustinus katsoo, että Kristuksen syntymäjuhlaa viettävän joukon keskellä realisoituu ”tässä ja nyt” ja ”sinun sydämessäsi” inkarnaation tuottama pelastus ja Jumalan kuvan restauraatio. Joulun sakramentaalinen luonne heijastuu saarnaajan käyttämään kieleen, jossa kuulijat lähennetään Jeesuksen syntymän historiallisiin tapahtumiin henkilörepresentaation, puhuttelutapojen ja uskossa läsnäolevan Kristuksen kuvien kautta.⁷²

LOPUKSI

Augustinuksen joulusaarnat eivät sovi Paul van Geestin muotoileman apofaattisuus-hypoteesin asianajajiksi. Negatiiviset lausumat Jumalasta puhumisen vaikeudesta ovat joulusaarnoissa retorisia huudahduksia ja kysymyksiä, jotka lähes aina johtavat saarnaajan puhumaan Raamatun ja tradition kielellä muotoiltuja totuuksia Jumalan syntymästä ihmiseksi. Ihmisen langenneen tilan vuoksi ajattelun ja kielen on joulusaarnojenkin mukaan vaikea nousta Jumalan ikuisen olemuksen tutkimiseen ja juuri siksi Augustinus kehottaa kuulijoitaan uskomaan ja ymmärtämään inkarnaatiota nikaialaisten fraasien ja piispansa kielenfilosofisten analogioiden avulla. Joulusaarnat eivät myöskään toisinnassa Augustinuksen merkkiteorian ontologista hierarkiaa niin, että ajallinen ja paikallinen Kristuksen liha olisi jonkinlainen vähempiarvoinen merkki (*signum*), jonka avulla kuulija voisi ponnahtaa ylös ei-aistilliseen ja ikuisen Jumalan kontemplaatioon. Päinvastoin, Augustinus kehottaa painokkaasti seurakuntaansa tarttumaan ja palvomaan Jumalan nöyrytyksen ihmettä, sylilasta Marian rinnoilla.

Vaikka Augustinuksen joulusaarvoja ei voi pitää apofaattisina ja negatiivisina diskursseina, ne eivät ole myöskään kolean dogmaattista apologiaa. Joulusaarvojen lyyrinen ja paradoksaalinen kieli taluttaa kuulijat jumalalliseen valoon vuoden pimeimpänä päivänä ja tekee heistä ajassa ja paikassa, sakramenttaalisesti, osallisia Kristuksen inkarnaatiosta.

Timo Nisula, teol. tri
timo.nisula@sley.fi

-
- 62 Saarna 185.1; 188.3; 189.2.
 - 63 Ks. Griffith 2010.
 - 64 Saarna 188.3.
 - 65 Saarna 192.2.
 - 66 Saarna 192.2.
 - 67 Saarna 196.2.
 - 68 Saarna 370.4.
 - 69 Ks. esim. Saarna 185.2 ”Juhlikaa tätä juhlapäivää: suuri ja ikuinen päivä, suuresta ja ikuisesta päivästä syntynyt, astui meidän niin lyhyisiin ja hetkellisiin päiviimme. On koittanut vanhurskauttamisen, pyhityksen ja lunastuksen hetki.”
 - 70 Saarna 189.3.
 - 71 Saarna 370.4. Rahner (1964, 60–81) on osoittanut, miten keskiaikaisen kolmen syntymän jaottelun elementit löytyvät jo Augustinukselta. Augustinus ei kuitenkaan itse puhu ”kolminkertaisesta syntymästä” kuten sydänkeskiaikaisessa joulusaarnassa luetteloidaan: ”triplex est eius nativitas, aeternalis ex Patre, temporalis ex matre, spiritualis ex corde.”
 - 72 Ks. Harrisonin (2015, 12–13) havainto musiikin ja kielellisten ilmausten analogiasta: ”Augustine’s comments on singing are closely related to – – how figurative language and the sacraments work: as ‘corporeal representations,’ they cannot be taken as ends in themselves; rather, they capture the attention, and invite the hearer or reader to literally ‘cross over,’ or make the transition, to the spiritual reality they convey.”

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Lähteet

Artikkelissa käytetyt Augustinuksen lähdeosteosten editiot on luetteloitu artikkelissa Chelius, Karl Heinz, "Augustins Werke und kritische Editionen". *Augustinus-Lexikon* 3. Ed. Cornelius Mayer et al. Basel: Schwabe 2010, xi–xxxii. Saarnojen suomenkieliset käännökset ovat teoksesta Augustinus, *Jumala syntyi ihmiseksi* (suom. Timo Nisula). Kauniainen: Perussanoma 2016.

Kirjallisuus

Baldwin, Barry

1982 "Cyrus of Panopolis: A Remarkable Sermon and an Unremarkable Poem". *Vigiliae Christianae* 36:2, 169–172.

Burton, Philip

2007 *Language in the Confessions of Augustine*. Oxford: Oxford University Press.

Cameron, Michael

2007 "Figures of Speech and Knowledge of God in Augustine's Early Biblical Interpretation". *Augustinian Studies* 38:1, 61–85.

2012 *Christ Meets Me Everywhere: Augustine's Early Figurative Exegesis*. Oxford: Oxford University Press.

Cary, Phillip

2008 *Outward Signs: The Powerlessness of External Things in Augustine's Thought*. Oxford: Oxford University Press.

2012 "Review: Paul Van Geest, The Incomprehensibility of God: Augustine as a Negative Theologian". *Church History and Religious Culture* 92:2–3, 319–321.

Cesalli, Laurent & Germann, Nadja

2008 "Signification and Truth: Epistemology at the Crossroads of Semantics and Ontology in Augustine's Early Philosophical Writings". *Vivarium* 46, 123–154.

Clavier, Mark F. M.

2014 *Eloquent Wisdom: Rhetoric, Cosmology and Delight in the Theology of Augustine of Hippo*. Turnhout: Brepols.

Drobner, Hubertus

2003 *Augustinus von Hippo, Predigten zum Weihnachtsfest (Sermones 184–196): Einleitung, Text, Übersetzung und Anmerkungen*. Patrologia 11. Frankfurt: Peter Lang.

2004 "The Chronology of Augustine's *Sermones ad Populum* III: On Christmas Day". *Augustinian Studies* 35:1, 43–53.

2004b "Christmas in Hippo: Mystical Celebration and Catechesis". *Augustinian Studies* 35:1, 55–75.

2009 "Weihnachten, Neujahr und Epiphanie in Hippo (Nordafrika): Diskussionsbeiträge zu Festgehalt und -umständen (Sermones 184–204A, 369–370, 373–375)". *Ministerium Sermonis: Philological, Historical, and Theological Studies on Augustine's Sermones ad Populum*. Eds. G. Partoens, A. Dupont & M. Lamberigts. Turnhout: Brepols, 221–242.

Dupont, Anthony

2012 "Augustine's Preaching on December 25: Gratia in Augustine's *Sermones ad Populum* on Christmas". *Tractatio Scripturarum: Philological, Exegetical, Rhetorical and Theological Studies on Augustine's Sermons*. Eds. A. Dupont, G. Partoens & M. Lamberigts. Turnhout: Brepols, 355–372.

Frede, Michael

1994 "The Stoic notion of a *lekton*". *Companions to Ancient Thought 3: Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 109–128.

Fuhrer, Therese

2008 "Augustine on the Power and Weakness of Words". *Hellenistic Greek and Augustan Latin poetry, Flavian and post-Flavian Latin poetry, Greek and Roman prose: Papers of the Langford Latin Seminar* 13. Ed. F. Cairns. London: Francis Cairns, 365–383.

Geest, Paul van

2011 *The Incomprehensibility of God: Augustine as a Negative Theologian*. Leuven: Peeters.

Griffith, Susan

2010 "The Figure of Adam in the Sermons of Augustine". *Studia Patristica* 49, 161–168.

Harrison, Carol

2013 *The Art of Listening in the Early Church*. Oxford: Oxford University Press.

2015 "Getting Carried Away: Why Did Augustine Sing?". *Augustinian Studies* 46:1, 1–22.

Hombert, Pierre-Marie

2012 "La prédication sur le Verbe incarné dans les sermons d'Augustin pour Noël et l'Ascension: Rhétorique et théologie". *Tractatio Scripturarum: Philological, Exegetical, Rhetorical and Theological Studies on Augustine's Sermons*. Eds. A. Dupont, G. Partoens & M. Lamberigts. Turnhout: Brepols, 271–333.

- Horst, Pieter W. van der
 2012 "Cyrus: a forgotten poet". *Greece & Rome* 59:2, 193–201.
- King, Peter
 2014 "Augustine on Language". *Cambridge Companion to Augustine*. Cambridge: Cambridge University Press, 292–310.
- Klößener, Martin
 2012 "Natiuitas Christi (natalis domini)". *Augustinus-Lexikon* 4, 1/2. Basel: Schwabe, 151–159.
- Madec, Goulven
 1986–1994 "Christus". *Augustinus-Lexikon* 1. Basel: Schwabe, 845–908.
- Margoni-Kögler, Michael
 2010 *Die Perikopen im Gottesdienst bei Augustinus: Ein Beitrag zur Erforschung der liturgischen Schriftlesung in der frühen Kirche*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Neer, Joost van
 2013 "Language and Scripture as Structuring Principles of Augustine's Sermones 186 and 187". *Augustiniana* 63:1–4, 189–229.
 2014a "From Pride to Humility, from Impasse to Resolution, from Day to *Day*: Structure and Argument in Augustine's Nativity Sermons 195 and 196 with a Division into Five Parts". *Sacris Erudiri* 53, 69–98.
 2014b "Christ is Born: Augustine's Nativity Sermons 189 and 194, with a Learning Trajectory in Five Phases". *Augustiniana* 64:1–4, 25–57.
- Rahner, Hugo
 1964 *Symbole der Kirche: Die Ekklesiologie der Väter*. Salzburg: Otto Müller.
- Toom, Tarmo
 2002 *Thought Clothed with Sound: Augustine's Christological Hermeneutics in De doctrina Christiana*. Bern: Lang.